

תנו רבנן: כותבין תפילין על גבי עור בהמה טהורה, ועל גבי עור חיה טהורה, (6) ועל גבי עור נבלות וטרפות שלהן, אעפ"י שהוא אסור באכילה, כדמפרש לקמן.

ונכרכות הפרשיות בשערן של בהמה וחיה טהורה, ואח"כ מכניסין לתוך הבתים של התפילין, ונתפרות הבתים בגידן של אלו.

והלכה למשה מסיני היא שהתפילין נכרכות בשערן ונתפרות בגידן של אלו.

אבל, אין כותבין תפילין לא על גבי עור בהמה טמאה, ולא על גבי עור חיה טמאה. ואינו צריך לומר שאין כותבין על גבי עור נבלה וטרפה שלהן.

ואין נכרכין בשערן ואין נתפרות בגידן של בהמה וחיה טמאים.

וזו שאילה שאל ביתרמיס אחד את רבי יהושע הגרסי: מנין שאין כותבין תפילין על עור בהמה טמאה?

אמר ליה: דכתיב "למען תחיה תורת ה' בפיר", ודרשינן: מדבר המותר בפיר.

שאל הבייתוסי: אלא מעתה, על עור נבלות וטרפות של בהמה וחיה טהורים נמי אל יכתבו? שהן אסורין באכילה.

אמר לו רבי יהושע הגרסי: אמשול לך משל: למה הדבר דומה, לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות, אחד הרגו המלך ואחד הרגו איספקליטור, הממונה לכך מהמלך. איזה מהן משובח? הוי אומר זה שהרגו מלך! והכי נמי הנבלות וטרפות שלקו על ידי בוראן משובחות מהכשרות שנשחטו בידי אדם. (7)

אמר לו הבייתוסי: אלא מעתה יאכלו הנבלות וטרפות?

אמר ליה רבי יהושע הגרסי: התורה אמרה "לא תאכלו כל נבלה", ואת אמרת יאכלו?! אמר ליה הבייתוסי: קאלום משובח טעם זה שאמרת.

מתניתין:

אין עושין הילמי בשבת אסור לעשות מי מלח מרובים כדי לכבוש בהם ירקות, מפני שהוא מתקן בכך את הירקות, שעל ידי כן הם נשמרים לזמן ארוך, ואסור מדרבנן משום דדמי למלאכת מעבד, שמולח את העור כדי שיתקיים. (8)

קז-ב אבל עושה הוא את מי המלח כלומר מי מלח מועטים וטובל בהן פתו, ונותן אותם לתוך התבשיל.

7. טעם זה אין מספיק לבהמות שנהרגו בידי אדם, אלא כיון דמתו מאליהן כשרות לתפילין, ועל כרחך ד"מן המותר בפיר" לאו דוקא, אלא שיהא ממין המותר. תוד"ה איזה.

8. והרמב"ם פכ"ב ה"י כתב הטעם מפני שנראה כעושה מלאכה ממלאכת התבשיל.

למאן דמצער ליה הוא משום דחשד ליה שלא מוקיר רבנן ואין לקוות ממנו זרעא מעליא. ואפשר דלא לקיים ליה זרע [היינו זרע] דמצערי רבנן קאמר, אבל לשונו הסתמות היא כשגגה וכו'.

6. הקשה הרע"א למה לא תנא נמי עור עוף טהור כדאמר רב הונא לעיל.

אמר רבי יהודה: להתיר!

וראיה לדבר: מדלא קתני "רבי יוסי אוסר", משמע שהוא בא להתיר. (2)

אמר ליה רבה: אדרבה, הא מדקתני רבי יוסי בסיפא: "ואלו הן מי מלח המותרין", מכלל, דרבי יוסי לאסור בא, שהרי רק אלו מותרין קאמר?

אלא אמר רבה: לאסור!

וכן אמר רבי יוחנן: לאסור!

תניא נמי הכי: אין עושין מי מלח מרובין לתת לתוך הכבשין, ירקות שכובשן לקיום, שבתוך גיסטרא, שהוא כלי חרס שבור שאינו ראוי לשום תשמיש, ומקצין אותו לכך. אבל עושה הוא מי מלח מועטין, ואוכל בהן פתו, ונותן לתוך התבשיל.

אמר רבי יוסי: וכי מפני שחללו מרובין וחללו מועטין — הללו אסורין וחללו מותרין?! אם כן, יאמרו הבריות: מלאכה מרובה אסורה מלאכה מועטת מותרת!?

אלא, אלו ואלו — אסורין הן!

אמר רבי יוסי: והלא הוא הילמי בין מרובה ובין מועט? שגם מועט אסור לעשות שאף הוא דומה למעבד. (1)

אלא, ואלו הן מי מלח המותרין: נותן שמן לכתחילה לתוך המים קודם שיתן בהם את המלח, או לתוך המלח קודם שיתן את המים, שהשמן מחליש את כחו של המלח ואין עליו שם מי מלח. [אבל לא יערב מים ומלח תחילה, אפילו יתן אח"כ את השמן, שהרי בשעה שעושה את המי מלח מיד הוא נראה כמעבד].

גמרא:

והוינן בה: מאי קאמר תנא דמתניתין? מה זה הילמי ומה זה מי מלח?

ומשנינן: אמר רבי יהודה אמר שמואל: הכי קאמר: אין עושין מי מלח מרובין, אבל עושה הוא מי מלח מועטין.

שנינו במשנה: אמר רבי יוסי והלא הוא הילמי, בין מרובין בין מועטין.

איבעיא להו: האם רבי יוסי לאסור בא, ואפילו במועטין. או להתיר, ואפילו במרובין?

1. ורבנן סברי שאין לאסור אלא מרובה שעומד להתקיים כמו הכבשים, ודומה למעבד, אבל לצורך אכילה לשעתו לא דמי לעיבוד. תוי"ט.

2. ולא דייקנן איפכא, מדלא קתני "רבי יוסי מתיר". משום דרבי יוסי קאי אסוף דברי ת"ק, דקאמר "אבל עושה הוא את מי המלח", דהוא נמי להיתירא, ולא שייך למיתני שוב "רבי יוסי

וכתב התוי"ט דהרמב"ם מיאן בפרש"י משום דהוא פוסק כרבא דאמר לעיל עה ב, דאין עיבוד באוכלין. ורש"י מפרש אליבא דרבה בר רב הונא שם דסבר דיש עיבוד באוכלין.

והרש"ש העיר מדברי התוס' שם בד"ה אין עיבוד. דגם רבא מודה דמדרבנן יש עיבוד באוכלין.

ובריטב"א כתב הטעם משום דמיחזי כעובדין דחול שעושה לצורך יום חול.

במערבא מלחי מהצנון בישרי בישרי עיגול על עיגול עד לגובה, שמע מינה שהמלח מועיל לצנון, הילכך, ממלח לא מלחנא בשבת שתיים יחד, אבל טבולי להטביל את הצנון במלח בשעת אכילה — ודאי מטבילנא.

תני רבי יהודה בר חביבא: אתרוג, צנון, וביצה אילמלא קליפתה החיצונה אינן יוצאין מבני מעים לעולם, שהם גורמים לעצירות. [בביצה, הכונה לחלבון ולא לקליפה ממש, ואגב אתרוג וצנון נקט בה נמי לשון קליפה, רש"י].

כי אחא רב דימי, אמר: מעולם לא טבע גברא בימא דסדום בים המלח, שכח המלח מעכבו מלטבוע.

אמר רב יוסף: הפוכה סדום והפוכה מילה! כלומר כשם שסדום נהפכה כך דברים שנאמרו בה הפוכים, דתיקשי: האם רק גברא הוא דלא טבע, הא כשורא קורה טבע?!

אמר ליה אבוי: לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא כשורא, דאפילו בכל מימות שבעולם לא טבע, אלא אפילו גברא, דטבע בכל מימות שבעולם — בימא דסדום, לא טבע.

ומבארין: למאי נפקא מינה בהא דימא דסדום מלוח טובא?

לכי הא דרבין, הוא שקיל ואזיל מהלך אהוריה דרבי ירמיה אנודא על שפת דימא דסדום.

אמר ליה רבין לרבי ירמיה: מהו למימשי לרחוץ את העין מהני מיא בשבת? האם

ואלו הן מי מלח המותרין: נותן שמן ומלח בתחילה או שמן ומים בתחילה, ובלבד שלא יתן מים ומלח לכתחלה ואפילו יתן אח"כ שמן.

תני רבי יהודה בר חביבא: אין עושין מי מלח עיזין ואפילו מועטין [שו"ע אר"ח סי' שכ"א ס"ב].

והוינן בה: מאי מי מלח עיזין?

רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: כל שהביצה צפה בהן, שכח המלח מעכב את הביצה מלשקוע.

ומבארין: וכמה מלח יש בה?

אמר אבוי: תרי תילתי מילחא ותילתא מיא.

למאי עבדי לה?

אמר רבי אבהו: למורייסא, לכבוש בו דגים.

תני רבי יהודה בר חביבא: אין מולחין צנון וביצה בשבת הרבה חתיכות יחד לפי שהמלח מעבדן ומתקנן שנעשין קשים.

רב חזקיה משמיה דאבוי אמר: צנון אסור וביצה מותרת, לפי שאין הדרך לעשות ממנה כבשים וגם אין המלח מועיל לה כל כך [מ"ב שם סקי"ח].

אמר רב נחמן: מריש, בתחילה, הוא מלחנא פוגלא צנון, בשבת. אמינא: אפסודי קא מפסידנא ליה ואין זה תיקון. דאמר שמואל: פוגלא חורפא — מעלי ככל שהוא חריף יותר הוא משובח. והמלח מפיג חריפותו.

כיון דשמענא להא, דכי אתא עולא ואמר:

שכיון שהם מלוחים כל כך הרי הם מרפאים, ולכן אסור למיץ ולמיפתח.

וחד משניהם אמר: רוק תפל שלא אכל כלום היום [שהוא מרפא] — אפילו על גב העין אסור ליתן, דמוכחא מילתא שעושה לרפואה, שהרי הוא מאוס לרחיצה.

ואמרינן: תסתיים, יש להוכיח, דאבוה דשמואל הוא דאמר: יין בתוך העין — אסור, על גב העין — מותר.

מדאמר שמואל: שורה אדם פתו ביין ונתנו על גב העין בשבת.

דשמייעא ליה לשמואל — מומא? לאו, דשמייעא ליה מאבוה! הרי דאבוה דשמואל אמר דעל גב העין מותר לשים יין.

ודחינן: וליטעמיך, הא דאמר שמואל: רוק תפל — אפילו על גב העין אסור.

דשמייעא ליה מומא?

אילימא דשמייעא ליה מאבוה? אם כן, אלא לוי ולא חדא אמר! והרי אחד משתי השמועות ודאי אמר לוי?

אלא, על כרחך חדא שמייעא ליה לשמואל מאבוה, וחדא שמייעא ליה מלוי, ולא ידעינן הי שמע מאבוה, הי מלוי. ועדיין איננו יודעים איזה אמר אבוה דשמואל ואיזה אמר לוי.

אסור כיון שהם מרפאין את העין, (3) ואסור חכמים כל רפואה בשבת, גזירה שמא ישחוק סממנים ויעבור על מלאכת טחינה?

אמר ליה רבי ירמיה: שפיר דמי! שהרי לא מוכח שהוא רוחץ לרפואה אלא הוא סתם רוחץ את העין.

שוב שאל רבין את רבי ירמיה: מהו למימץ ולמיפתח לסגור ולפתוח את העין כדי שהמים יחדרו לתוך העין?

אמר ליה רבי ירמיה: זו לא שמעתי, אבל כיוצא בה שמעתי!

דאמר רבי זירא: זימנין אמר לה משמיה דרב מתנה את הדברים דלהלן, וזימנין אמר לה משמיה דמר עוקבא [כי באמת שמע משניהם אותם הדברים]. ותרזויהו, רב מתנה ומר עוקבא, משמיה דאבוה דשמואל ולוי אמרינן שני דברים: דבר אחד משמו של אבוה דשמואל ודבר אחד משמו של לוי.

חד אבוה דשמואל או לוי, אמר: יין דהיינו בתוך העין, דהיינו כשסוגר ופותח את העין — אסור לשים, דמוכחא מילתא שהוא עושה לשם רפואה. אבל על גב העין בלא סגירה ופתיחה מותר שאינו נראה שהוא נותן לרפואה אלא לרחיצה בעלמא.

הרי, שאסור למיץ ולמיפתח.

וזאת התשובה לשאלה דלעיל, דלמאי נפקא מינה בחזוק המליחות של ימא דסדום?

מתיר.

ועוד יש לתרץ, דכיון דהלשון אינו משמע לא לאיסור ולא להיתר, ודאי כונתו להיתר, דאי לאיסור יש לטעות שהכונה להיתר, אבל אי

הכונה לאיסור לא איכפת ליה לתנא שיטעו ויבאו להחמיר. מהרש"א.

3. כתב המאירי שאעפ"י שמלח סודומית מסמא

תיקצין! כלומר נוח לו לאדם שתקצץ היד ולא תגע בעין, לפי שרוח רעה שורה על היד ומסמאת את העין.

יד לחוטם תיקצין! שמזיק לחוטם, וכן כולם. יד לפה תיקצין! יד לאוזן תיקצין! יד לחסודה, מקום הקזת הדם תיקצין! יד לאמה תיקצין! יד לפי טבעת תיקצין! [בשני אלו אסור גם לאחר נטילת ידים. באמה משום שמביא לידי קרי, ובפי טבעת משום שהמשמוש תדיר מביא לידי טחורים. ולא נקט להו כאן אלא אגב "תיקצץ" ביחס למקרים האחרים, רש"י]. יד לגניגית שכר תיקצין! שהרוח רעה נכנסת לתוך השכר ומזקת לשותים ממנו. [בשו"ע או"ח סי' ד' נפסק שבחסודה אסור גם כשנטל ידיו, שמשמוש היד מזיק לחבורה, וכן בגניגית המשמוש מפסיד השכר. ועיי"ש בביה"ל ד"ה לא יגע].

יד הנוגעת בעין קודם נטילה מסמא. יד הנוגעת באוזן מארשת, יד הנוגעת בפה או בחוטם מעלה פוליופום, גורמת לריח רע מהפה והחוטם.

תניא: רבי נתן אומר: "בת חורין" היא שמה של הרוח רעה הזו ששורה על הידים קודם נטילת ידים, ומקפדת, שאינה עוברת, עד שירחוץ ידיו שלש פעמים.

אמר רבי יוחנן: פוך, צבע ששמים בתוך העיניים — מעביר "בת מלך"! שהפוך מרפא, אם הרוח רעה הנקראת "בת מלך", הזיקה לעין. ופוסק הפוך את הרמעה. ומרבה שיער בעפעפים.

אמר מר עוקבא אמר שמואל: שורה אדם קילורין, תחבושת ספוגה ברפואה, מערב שבת, ונותן על גב עיניו בשבת ואינו חושש דלגבי עצמו אין חשש שמא יבא לשחוק סממנים, שהרי יש לו היכר, שלא התירו לו אלא לשרות מערב שבת, ואילו אנשים אחרים אינם יודעים שהוא רפואה, אלא סבורים שהוא יין, ורוחץ בהם את עינו.

בר ליואי הוי קאי קמיה דמר עוקבא. הזייה דהוה מייץ ופתח עיניו כשנותן בהם את הקילורין. אמר ליה: כולי האי ודאי לא שרא מר שמואל! שעל ידי הפתיחה והסגירה מוכח לכל שהוא עושה לרפואה.

שלח ליה רבי ינאי למר עוקבא: לישדר לן מר מהנדך קילורין דמר שמואל [ששמואל היה רופא ומר עוקבא היה יוצא ונכנס אצלו].

שלח ליה מר עוקבא: שדורי משרדנא לך, דלא תימא צר עין אנא. אלא, אינך צריך לזה. דחכי אמר שמואל: טובה טיפת צונן מים קרים לשים בתוך העין שחרית, ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית שמאיר את העינים — מכל קילורין שבעולם!

תניא נמי הכי: אמר רבי מונא משום רבי יהודה: טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים ערבית מכל קילורין שבעולם.

הוא היה אומר:

יד הנוגעת לעין קודם נטילת ידים בבקר —

דמימיה מרפאין ומלח היוצא מהן מסמא. או

את העינים — "הפוכה סדום והפוכה מילה",